

Gauta 2009 01 15
Prano Dovydaičio premijai

VYTIS VALATKA

Mykolo Romerio universitetas

PAMIRŠTOJI KINIKŲ MOKYKLA: ETINIS INTELEKTUALIZMAS

The Forgotten Cynical School: Ethical Intellectualism

SUMMARY

This article analyses the ethics of the ancient Greek cynics. The author concentrates on ethical intellectualism – one of the fundamental principles of above mentioned ethics. The article concludes that this principle followed the tradition of Socratic ethical intellectualism, identifying virtue with true knowledge. Nevertheless, Cynical and Socratic variants of ethical intellectualism differed in some important aspects. First, these variants presented different interpretations of acquirement of true knowledge. Namely, Socrates asserted this knowledge to be reached by induction, i. e., starting with examples of certain virtue and ending with general concept of that virtue. Meanwhile the cynics, affirming the impossibility of any definition, remained on the initial level of Socratic research, confining themselves to concrete examples of certain virtues or vices. Second, the above mentioned variants of ethical intellectualism emphasized different parts in equivalence between true knowledge and true action. That is, Socrates accentuated true knowledge as necessary and absolutely sufficient basis for true behavior, whereas cynics laid emphasis on true action as a necessary result and indicator of true knowledge.

SANTRAUKA

Straipsnyje aptariama antikinės Graikijos filosofinės kinikų mokyklos etika. Pagrindinis dėmesys skiriamas vadinamajam etiniam intelektualizmui – vienam iš esminių kinikų etikos principų. Pastebima, kad šis principas išvedamas iš Sokrato pateikto apibrėžimo „Dorybė – tai teisingas žinojimas“. Kita vertus, atrandama keletas esminių skirtumų tarp sokratiškosios ir kinikų etinio intelektualizmo interpretacijų. Pirmiausia, šios interpretacijos skirtingai aiškino teisingo žinojimo įgijimą. Sokratas teigė, kad toks žinojimas įgyjamas induktyviai, t.y. einant nuo atskirybės prie bendrybės. Tuo tarpu kinikai, tvirtinę moralinių kategorijų apibrėžimo negalimumą, pasiliko pradiniame paradigminiame sokratiškojo dialogo lygmenyje, apsiribodami atskirais gėrio, blogio, dorybės, ydos ir pan. pavyzdžiais. Ant-

RAKTAŽODŽIAI: kinikai, etinis intelektualizmas, atskirybė, bendrybė, teisingas žinojimas, teisingas elgesys.

KEY WORDS: cynics, ethical intellectualism, particularity, generality, true knowledge, true action.

ra, sokratiškoji ir kinikų etinio intelektualizmo versijos akcentavo skirtingus dalykus teisingo žinojimo ir teisingo elgesio tapatybėje. Sokratas pabrėžė teisingą žinojimą kaip būtiną ir visiškai pakankamą teisingo elgesio pagrindą, tuo tarpu kinikai akcentavo teisingą elgesį kaip teisingo žinojimo būtiną pasekmę ir indikatorius.

IVADAS

Antikos filosofijoje vargu ar atrasime tokio paradoksalaus likimo filosofinę mokyklą kaip kinikai. Įkurta antikinės graikų filosofijos klestėjimo laikotarpiu, paskelbusi pirmąją totalinę maištą prieš civilizaciją ir išsilaukusi net apie 1000 metų, ši mokykla ir jos plėtotą filosofija – kinizmas – daugelio filosofijos istorikų buvo nepelnytai užmiršta.¹ Štai naujojoje *Trumpojoje filosofijos enciklopedijoje* iš kinikų tėra pristatytas Diogenas Sinopietis (412–323 m. pr. Kr.)², o kinizmui kaip atskirai antikinės filosofijos sistemai apskritai neskirta vietos. Šios užmaršties priežastys gana aiškios. Pirmą, iki mūsų dienų neišliko nė vienas pilnas kinikų filosofijos šaltinis. Įvairių epochų kinikų – Antisteno, Diogeno Sinopiečio, Krateto, Menipo, Biono, Demetrijaus ir kt. – veikalai yra žuvę; išliko tik atskiri jų fragmentai bei kitų autorių (Platono, Aristotelio, Stobėjaus, Aleksandro Afrodisijiečio, Diogeno Laertiečio, Epikteto, imperatoriaus Juliano Atskalūno ir t.t.) liudijimai. Antra, didelė minėtų liudijimų dalis atskleidžia ne tiek kinikų filosofines pažiūras, kiek jų biografijos faktus (dažnai netgi anekdotinio pobūdžio) bei asmenybės bruožus. Nenuostabu, kad dažnas šių dienų filosofas ar filosofijos istorikas lengviau prisimena tai, kad garsusis kinikas Diogenas gyveno vyno statinėje ar su žibintu rankose bėgiojo po Atėnų gatves šaukdamas „ieš-

kau žmogaus!“, nei tai, kad vienas esminių kinizmo principų buvo vadina moji apatija, arba beaistriskumas.

Kaip bebūtų, tokį ilgą amžių gyvavusi kinikų filosofija, kuri, pasak imperatoriaus Juliano Atskalūno, buvo plėtojama visais laikais ir visose vietose, neabejotinai nusipelnė ne užmaršties, o išsamios analizės. Gana sėkmingu tokios analizės bandymu laikytina I. M. Nachovo studija *Kinikų filosofija*³. Joje išsamiai pristatyta kinikų mokyklos istorija bei esminiai kinizmo filosofijos principai. Visgi šioje knygoje vyrauja paprastas minėtųjų principų atpasakojimas be gilesnės lyginamosios analizės bei tikslios jų šaltinių identifikacijos. Kitoms platesnėms kinikų filosofijos studijoms nepavyko išvengti pernelyg kategoriško, vienpusiško požiūrio: jų autoriai, suabsoliutinę vieną kinizmo aspektą – maištą prieš civilizaciją, šioje filosofijoje išvelgė žymiai daugiau negatyvumo nei pozityvumo. Štai D. R. Dudley kinizmą laikė neaukštos intelektualinės vertės filosofine sistema.⁴ Jo teigimu, net ir „antikinės filosofijos studento požiūriu, kinizme vargu ar yra kas nors daugiau nei primityvi ir pabloginta Sokrato etikos versija, kuri jo⁵ saikingumą išpučia iki fanatiško asketizmo, jo ironiją sukietina iki sardoniško kvatojimo iš žmonių kvailysčių ir neturi jokios analogijos su jo autentiška meile pažinimui.“⁶ Be

kitų ydų, Dudley kinizmą kaltino panieka mokymuisi, pažinimui ir žinojimui.⁷ I. Kiddas siekė palikti kinizmą ant plyno praktinės veiklos lauko, atimdamas iš kinikų mokyklos bet kokią teorinį pamatą. Pasak šio filosofijos istoriko, „kinikų mokykla nesukūrė jokios teorijos, o šios mokyklos atstovai tebuvo tik tam tikro gyvenimo būdo (*way of life*) propaguotojai.“⁸ Dar griežtesnį nuosprendį kinikams paskelbė F. Sayre'is teigdamas, jog kinizmas apskritai neturėjęs nieko bendro su graikų filosofine tradicija. Tai graikų kultūrai visiškai svetimas reiškinys, tiksliau sakant, tam tikras kultūrinis importas, atvežtas į Graikiją iš Indijos prekybiniais Juodosios jūros keliais.⁹

Aptartame kinizmo užmaršties ir nuvertinimo kontekste vienas esminių šių

eilučių autoriaus uždavinių yra minėtos filosofijos rehabilitacija. Šiuo tekstu pradamas ciklas straipsnių, skirtų pagrindinei kinikų filosofijos disciplinai – etikai. Šiame straipsnyje bus analizuojamas vienas fundamentalių kinikų etikos principų – etinis intelektualizmas. Jis bus pateiktas kaip teorinis konstruktas, jau pačia savo prigimtimi reikalaujantis dorybės pažinimo bei išmokimo. Taip pat bus pabrėžiama, kad minėtas principas jokių būdu neiškrenta iš antikinės filosofijos diskurso savo ištakomis siekdamas sokratiškosios etikos tradiciją. Autoriaus įsitikinimu, aptarti kinikų etinį intelektualizmą yra labai svarbu, kadangi net ir kinizmo tyrinėtojai šį principą bei jo sąsajas su Sokrato etika paprastai arba apeina, arba apskritai nepastebi.

KINIKŲ MOKYKLOS SUSIFORMAVIMAS IR SKLAIDA

V–IV a. pr. Kr. antikinės Graikijos filosofijoje įvyko nemažai pakeitimų. Vienas svarbiausių – humanistinio racionalizmo atsiradimas. Jei pirmieji graikų filosofai (vadinamieji natūrfilosofai, arba fiziologai) daugiausiai tyrinėjo daiktų prigimtį (*φύσις*), tai naujosios krypties atstovai didžiausią dėmesį ėmė skirti žmogiškajai (antropologinei) problemai. Pradėta galvoti, kad filosofija, remdamasi prigimtu protu, galinti pažinti žmogaus prigimtį, o pažinusi išspręsti visas žmogiškąsias problemas, suteikdama aukščiausiąjį gerį – laimę. Todėl humanistinio racionalizmo filosofijoje didžiausią reikšmę turėjo jau nebe kosmologija ar ontologija, o logika, politika ir etika. Kitaip sakant, akivaizdi pirmeny-

bė pradėta teikti praktinėms disciplinoms, kurios teikia žmogui tam tikros veiklos (mąstymo, elgesio, valstybės valdymo ir pan.) orientyrus, privalančius užtikrinti jo gerbūvį, laisvę, ramybę ir laimę. Tokią filosofiją puoselėjo sofistai, Sokratas ir vadinamieji sokratikai: megariečių, kirėniečių ir kinikų mokyklos.

Pats kinikų pavadinimas kildinamas iš graikiško vietovardžio *Κυνόσαργες* (liet. *baltas šuo*). Taip vadinta kalva Atėnuose, ant kurios stovėjo mokykla nesantuokiniams vaikams. Šioje mokykloje dėstė pirmasis kinikas Antistenas (445–365 m. pr. Kr.)¹⁰. Pasak Nachovo, „natūralu, kad Antisteno sekėjai buvo pavadinti „šunimis“, „kinikais“ (*κύνες, κύνικοι*), panašiai kaip Akademijoje dė-

čiausio Platono mokiniai – „akademikais“¹¹. Kita versija *kinikų* terminą išveda iš graikiško žodžio *κίον* (liet. *šuo*). Šiuo vardu kinikai vadinti dėl šuniško gyvenimo būdo: tėvynės, šeimos, namų ir turto neturėjimo, valgymo ir netgi mylėjimosi viešose vietose bei kandaus šaipymosi iš savo oponentų, prilyginamo skaudžiam šuns įkandimui.

Paprastai skiriami 3 kinikų mokyklos etapai:

1. Senieji kinikai (V–IV a. pr. Kr.): mokyklos įkūrėjas Antistenas, jo mokinys Diogenas, šio mokiniai Kratetas, Hiparchija ir kt.

2. Helenizmo laikotarpio kinikai (III–I a. pr. Kr.): Bionas, Menipas ir kt.

3. Romėnų kinikai (I–V a. po Kr.): Demetrius, Enomajus, Izidorius, Salustijus ir kt.

Reikšmingiausiu reikėtų laikyti pirmąjį kinikų mokyklos etapą: būtent V–IV a. pr. Kr. buvo sukurti pagrindiniai kinikų filosofijos principai, kurie su tam tikromis modifikacijomis išsilaikė apie

1000 metų. Kodėl taip ilgai? Atsakymo reikėtų ieškoti socialinėje kinizmo bazėje. Nuo pirmųjų savo gyvavimo metų kinizmas iš esmės tapo vergu, kadaise vergais buvusių atleistinių ir kitų žemųjų sluoksnių žmonių filosofija. Ši filosofija, negalėjusi pasiūlyti minėtiems žmonėms realios teisinės laisvės ar pilietinių teisių, suteikė jiems vidinę laisvę, ramybę, dvasios tvirtumą, išmintį. Kinizmas buvo šių žmonių prieglobstis bei užuovėja. Ir todėl tol, kol egzistavo socialinis vergijos fenomenas, klestėjo ir kinizmas, kurio branduolys buvo etika, nes būtent ji, o ne logika, gnoseologija ar ontologija rodė savo sekėjams kelią į vidinę laisvę, ramybę, dvasios tvirtybę, laimę, dorą ir prasmingą gyvenimą. Kita vertus, šie kinikų etikos orientyrai buvo aktualūs ir laisviesiems graikiškųjų polių piliečiams, kurie nesaugiamo antikiniame pasaulyje dėl dažnų karų, plėšimų, perversmų, gaisrų ir epidemijų nuolatos rizikuodavo tapti vergais, tremtiniais, benamiais, elgetomis, ligoniais ar invalidais.

TEORINIAI KINIKŲ ETIKOS ŠALTINIAI. SOKRATIŠKASIS ETINIS INTELEKTUALIZMAS

Kinikų etiką vargu ar galima laikyti kultūriniu importu iš Rytų. Jos teorinius šaltinius gana lengvai aptinkame pačioje V a. pr. Kr. graikų filosofijoje. Šie šaltiniai – tai humanistinio racionalizmo pradininkų – sofistų bei Sokrato – pažiūros. Iš sofistų kinikai perėmė natūralizmą, aštrią tradicinės moralės bei papročių kritiką, praktinę etikos orientaciją. Dar didesnę įtaką kinikams padarė Sokratas. Iš pastarojo perimti dorybės

nereliatyvumo, universalumo ir neatskiriamumo nuo grožio postulatai, vidinės laisvės bei saikingumo principai. Teigta, jog vien tik dorybės pakanka žmogiškajai laimei pasiekti. Šį Sokrato ir kinikų pažiūrų artimumą didele dalimi nulėmė glaudus kinikų mokyklos įkūrėjo Antisteno ir jo mokytojo Sokrato bendradarbiavimas, pabrėžtas ne vieno antikinės filosofijos istoriko. Štai pasak Diogeno Laertiečio, būtent iš savo mo-

kytojo Sokrato Antistenas „išmoko santūrumo ir, žavėdamasis jo panieka aistroms, tapo kinizmo pradininku“¹². Panašaus požiūrio laikėsi Atėnėjas, Stobėjus ir kiti senieji graikų filosofijos istorikai.

Toks glaudus Antisteno ir Sokrato ryšys bei sokratiškosios ir kinikų etikos artimumas apskritai lėmė, jog nemažai minėtų istorikų kinikus vadino tiesiog sokratikais. Manytume, kad toks įvardijimas nėra labai korektiškas. Tiesa, kinikai neabejotinai buvo Sokrato etinių pažiūrų tęsėjai bei interpretatoriai. Bet ir Platoną, pateikusį sokratiškojo principo – dorybės universalumo – ontologinį pagrindimą, galime drąsiai vadinti Sokrato pažiūrų tęsėju, tačiau nedaug kas išdrįsta jį pavadinti sokratiku. Juk jis, nors ir stipriai paveiktas Sokrato, visgi turėjo savitą filosofavimo stilių, savitą problemų lauką ir jų sprendimo būdą. Tą patį galima pasakyti ir apie kinikų mokyklą. Tad ir jų pakrikštijimas sokratikais laikytinas gana sąlygiiniu, vien tradicijos nulemtu dalyku.

Kita vertus, netenka abejoti didele Sokrato įtaka kinizmo etikai. Kaip minėta, kinikai daug ką perėmė iš Sokrato, taip pat ir vieną esminių savo etikos principų – vadinamąjį etinį intelektualizmą: tai visai antikinės etikos tradicijai daugiau ar mažiau būdingo principo (aistrų suvaldymo protu) tam tikra ap-

raiška. Etinio intelektualizmo esmę puikiai išreiškia lakoniška Sokrato tezė „dorybė yra teisingas žinojimas“ (*ἡ ἀρετὴ ἢ ἐπιστήμη*).¹³ Tai reiškia, kad dorybei pakanka vien teisingo žinojimo: tikrai žinodami, kas yra doras elgesys, mes visada elgsimės pagal šį dorą elgesio etaloną, įveikdami bet kokius geidulius bei aistrų gundymus. Kodėl? Atsakymas gana paprastas: Sokrato teorijoje gėrio ir dorybės sąvokos talpina savyje ir naudą, malonumą bei laimės sąvokas. Dorybė čia paskelbiama visokeriopo gėrio šaltiniu, nes „ne iš turtų dorybė randasi, bet iš dorybės turtai ir visos kitos gėrybės žmonėms, – asmeninės ir bendrosios.“¹⁴ O jeigu dorybė išties yra žmogiškosios laimės šaltinis, tai savaime suprantama, jog žmogus, žinantis, kas yra dorybė, ką ji duoda ir kaip ją pasiekti, savo elgesyje ir pasirinks dorybę, o ne jos priešingybę (yda, aistrą, geismą) – kančios, skausmo, šleikštulio jausmo šaltinį. Štai pasak paties Sokrato, kas tik sužino, kas yra dorybė ir gėris, o kas – yda ir blogis, to jau niekas nebepalenks elgtis kitaip nei liepia žinojimas.¹⁵ Tad „būtent dėl žinojimo trūkumo žmonės klysta..., pasirinkdami malonumą ir skausmą, t.y. pasirinkdami gėrį ir blogį“¹⁶, ir „niekas niekada savo noru neklysta ir neatlieka žemų bei blogų poelgių.“¹⁷

KINIKŲ ETINIS INTELEKTUALIZMAS. ATSKIRYBĖS PRIMATAS

Tokia yra sokratiškoji etinio intelektualizmo samprata. Panašaus požiūrio laikėsi ir kinikų mokykla. Tiesa, kinikai atmetė dorybės ir turto ryšį,¹⁸ tačiau pati sokratiškojo etinio intelektualizmo esmė

buvo išlaikyta. Štai pasak Antisteno, „vien tik dorybės užtenka žmogiškajai laimei pasiekti“,¹⁹ o „pačiai dorybei reikia sokratiškosios galios“,²⁰ t.y. sokratiškojo teisingo žinojimo. Tad būtent „iš-

mintingieji (t.y. turintys teisingą žinojimą – *aut. past.*) yra dorybingi,²¹ o visos žmogiškosios nelaimės kyla tik iš nežinojimo,²² nes būtent nežinojimas veda į blogus, nedorus poelgius.²³ „Protas yra pati tvirtčiausia tvirtovė“²⁴ – būtent šioje tvirtovėje išugdoma dorybė, kurios niekas negali atimti. Taigi čia gana tiksliai sekama Sokratu teigiant, jog dorybė nėra įgimta ar paveldima – jos tegalime išmokyti, įgydami teisingą žinojimą. Kaip šis žinojimas pasiekiamas? Čia Sokrato ir kinikų atsakymai skiriasi. Sokratas šiuo atveju naudojo savo garsųjį metodą – vadinamąsias elenktiką ir majautiką siekdamas nuo konkrečių pavyzdžių galiausiai prieiti prie gėrio, blogio, dorybių, ydų sąvokų, mat jis sąvokų objektus (tai, ką jos žymi) laikė pastoviais ir nekintančiais. Taigi dorybės mokyme Sokratas orientavosi į bendrybės sritį. Kinikai atsisakė sąvokinio – indukcinio dorybės išmokymo būdo. Štai pasak Antisteno, „dorybė slypi konkrečiuose darbuose ir nereikalauja nei žodžių gausos, nei mokslų.“²⁵ Todėl ir žmogus tegali būti išmokomas dorybių ne vedant jį prie bendrųjų dorybių, gėrio, blogio ir pan. apibrėžimų (Antisteno įsitikinimu, visa tai tėra tuščiažodžiavimas – žodžių gausa²⁶), bet supažindinant su atskirais doro bei blogo elgesio pavyzdžiais. Kinikai šiuo atveju ypač mėgo pateikti savo mylimų herojų – Heraklio, Odisejo ir kt. – dorybingo elgesio pavyzdžius. Jei Sokratas savo didaktiniuose dialoguose eidavo nuo atskirų įvairių dorybių pavyzdžių prie bendrųjų sąvokų, tai kinikai, mokydami doro gyvenimo, likdavo atskirųjų karalystėje – pradiniame paradigminiam sokratiškojo dialogo lygmenyje.

Ar tokia kinikų pozicija neprieštarautų jau anksčiau minėtiems dorybės nereliatyvumo bei universalumo postulatams? Kitaip sakant, ar kinikų etikoje gėris nesuskyla į daugybę atskirų, dažnai dar ir mažai ką bendro vienas su kitu beturinčių gėrių? Manytume, jog ne: kinikai čia tiesiog priėjo prie XVIII a. I. Kanto paskelbto fenomenalizmo principo, kurį antikoje bene ryškiausiai išreiškė skeptikų mokykla. Tai yra, neabejodami gėrio, teisingumo, narsumo, išmintingumo, saikingumo pačių savaime egzistavimu, kinikai tuo pačiu teigė ir jų (gėrio, įvairių dorybių pačių savaime) nepažinumą, neprieinamumą žmogiškajam intelektui. Tokią poziciją gana griežtai įtvirtino ir esminis kinikų logikos principas, teigęs, jog neįmanoma sukurti jokio daikto apibrėžimo: „negalima apibrėžti, *kas* koks nors daiktas yra.“²⁷ Gėris pats savaime (gėris kaip viską apimanti bendrybė), dorybės pačios savaime (dorybės kaip viską apimančios bendrybės) kinikų etikoje tampa nepažiniais dalykais – pažinumas čia pripažįstamas tik atskiroms gėrio bei dorybių apraiškoms, konkretiems jų pavyzdžiams, kurių supratimas, pažinimas bei išsąmoninimas ilgainiui atveda prie tam tikros moralinės intuicijos. Šioji parodoma bei realizuojama vėlgi konkrečiais gerais ir teisingais poelgiais.²⁸

Taigi teisingo žinojimo įgijimo – gėrio, dorybės išmokymo – interpretacijoje sokratiškasis ir kinikų etinio intelektualizmo modeliai išsiskiria: Sokratas siekia bendrybės, gi kinikams būdingas polinkis į atskirybę. Visgi net ir šis polinkis, pagrįstas gėrio bei dorybės pačių savaime nepažinumu, savo šaknų turė-

tų ieškoti paties Sokrato teoriniuose tyrinėjimuose. Čia mums galėtų pagelbėti ankstyvieji Platono dialogai, kuriuose, kaip jau dabar žinoma, Platonas gana tiksliai seka Sokrato etinėmis pažiūromis. Būtent šiuose dialoguose Sokratas, ieškodamas narsumo (žr. *Lachetas*), teisingumo (žr. *Valstybė*, 1 kn.), pamaldumo (žr. *Eutifronas*) pačių savaime, taip ir nesugeba priėti prie bendrų, viską apimančių šių dorybių apibrėžimų.

Maža to, čia vertėtų prisiminti ir sokratiškojo etinio intelektualizmo papildinį – vadinamąjį „demoną“ (*δαμόνιον*). Tai dievybės balsas žmoguje – tam tikra moralinė intuicija, sulaikanti žmogų nuo blogų poelgių, kai jo protas nėra tvirtai apsisprendęs. Ši moralinė intuicija atskleidžia vieną svarbų dalyką – sokratiškojo teisingo žinojimo dorybei ne visada pakanka! Mat kartais žmogus patenka į tokią situaciją, kurioje jo turimi gėrio, blogio, dorybės, ydos ir pan. apibrėžimai taip ir nesugeba pasakyti, kokio elgesio –

gero ar blogo, teisingo ar neteisingo – klasei priklauso koks nors konkretus poelgis. Ir vien moralinė intuicija čia gali padėti. O tai verčia *volens nolens* pripažinti, kad fundamentalūs žmogiškieji gėrio, dorybių, blogio ir kitų moralinių kategorijų apibrėžimai nėra pilni ir tikslūs; jie nesugeba sutalpinti visų gėrio, blogio, dorybių pačių savaime atvejų. Tad sokratiškoji orientacija į bendrą, viską apimančią gėrį/blogį – gėrį/blogį kaip tokius – taip ir telieka vien orientacija. O nuo čia jau tik vienas žingsnis iki kinikų teigtojo etinio agnosticizmo bei moralinės intuicijos, prie kurių, be kita ko, sugrįžo XX a. aksiologinis intuityvizmas (G. E. Moore'as ir kt.) – etinė teorija, teigusi, kad gėris pats savaime tegali būti pagaunamas vien intuicija, o bet kokia žmogiškojo intelekto pastanga duoti šio gėrio apibrėžimą yra pasmerkta nesėkmei. Apibrėžimai suveda gėrį patį savaime į jo atskiras apraiškas: malonumą, naudą, laimę, dorybę ir pan.

KINIKŲ ETINIS INTELEKTUALIZMAS. TEISINGO ELGESIO PABRĖŽIMAS

Sugrįžkime prie jau ne kartą minėtos sokratiškojo etinio intelektualizmo formulės, teigiančios, jog dorybė – tai teisingas žinojimas. Pasidomėkime, ar kinikų etikos maksima „dorybė slypi darbuose ir nereikalauja žodžių gausos“, pabrėždama dorybėje ne teorinį (teisingo žinojimo), o praktinį (teisingo elgesio) aspektą, neprieštarauja minėtai Sokrato formulėi. Tiesą sakant, jokie prieštaravimai čia nėra ir negali būti. Juk žinodami sokratiškojo etinio intelektualizmo intenciją

bei esmę, galime jo formulę šiek tiek paplėsti: „Dorybė – tai a) teisingas žinojimas, b) determinuojantis teisingą elgesį“. Šios formulės kontekste įvertinę Sokrato ir kinikų dorybės sampratą, aiškiai matome, kad Sokratas minėtoje formulėje pabrėžia dalį *a* – teisingą žinojimą kaip būtiną ir pakankamą teisingo elgesio priežastį. Tuo tarpu kinikai pabrėžia dalį *b* – teisingą elgesį kaip būtiną teisingo žinojimo pasekmę. Sokratas neatmeta dalies *b*, taip pat ir kinikai nepanaikina da-

lies a – bet koku atveju tarp teisingo žinojimo ir teisingo elgesio skelbiama loginė vienareikšmiškumo jungtis ($a \equiv b$). Nors Sokratas dorybėje pabrėžia teorinį, o kinikai – praktinį aspektą, visi jie išlaiko esminę etinio intelektualizmo poziciją – teisingo žinojimo ir teisingo elgesio tapatumą, tuo nusipelnędami gana pagrįstos Aristotelio kritikos, jog „tokia teorija aiškiai prieštarauja patyrimui.“²⁹ Juk teisingam elgesiui reikia ne tik teisingo žinojimo, bet ir atitinkamo valios nusiteikimo. Štai žmogus gali žinoti, kad nesusivaldymas yra yda, griauanti sielos ramybę, bet neturėti valios pasipriešinti aistrų diktatui: „pasitaiko, kad kas nors dėl aistros, priešingai proto nurodymams, netenka galvos: aistra jį taip pagauna, kad jis nebegali elgtis taip, kaip liepia protas.“³⁰

Taigi kinikų etinis intelektualizmas teisingo žinojimo ir teisingo elgesio tapatybėje pabrėžė būtent teisingą elgesį. Kodėl? Atsakymas čia gana paprastas. Per visą kinizmo egzistavimo laikotarpį, o ypač pirmaisiais jo amžiais – sofistų intelektualinio viešpatavimo metu – antikiniame pasaulyje buvo gana daug dorybės mokytojų, dorybės teoretikų. Ir kaip paprastai būna, didžioji šių mokytojų dalis taip ir neperėjo iš teorinio dorybės lygmens į praktinį, vien žodžiais skelbdami teisingo, moralaus gyvenimo principus.³¹ Prieš tokius „grynuosius dorybės teoretikus“ ir buvo nukreiptas kinikų etinis intelektualizmas teigęs, jog ne patoso kupinas kalbėjimas apie dorybingą gyvenimą, bet tik pats dorybingas gyvenimas tegali būti teisingo žinojimo liudytojas.

IŠVADOS

Vienas esminių kinikų etikos principų buvo vadinamasis etinis intelektualizmas, išreikštas Sokrato taisykle: „Dorybė yra teisingas žinojimas“. Kinikai gana tiksliai sekė šia taisykle teigdami, jog tik išmintingieji yra dorybingi, o visos žmogiškosios ydos bei nelaimės kyla iš nežinojimo.

Visgi sokratiškajame ir kinikų etinio intelektualizmo variantuose galime išvelgti ir tam tikrų skirtumų. Pirmiausia, skirtingai interpretuojamas teisingo žinojimo įgijimas. Sokratas teigė, kad šis žinojimas įgyjamas induktyviai, t.y. einant nuo atskirybės prie bendrybės (pvz., nuo atskirų pamaldumo dorybės apraiškų prie tą dorybę kaip tokią api-

būdinančios bendrosios sąvokos). Tuo tarpu kinikai, tvirtinę dorybės, gėrio, blogio, ydos ir kitų moralinių kategorijų apibrėžimo negalimumą, pasiliko pradiniam paradigminiam sokratiškojo dialogo lygmenyje, apsiribodami atskirais gėrio, blogio, dorybės, ydos ir pan. pavyzdžiais. Antra, sokratiškasis ir kinikų etinis intelektualizmas pabrėžė skirtingus dalykus teisingo žinojimo ir teisingo elgesio tapatybėje. Nors ir Sokratas, ir kinikai pripažino, jog dorybė – tai a) *teisingas žinojimas*, b) *determinuojantis teisingą elgesį*, jie visgi teikė prioritetą skirtingoms šios formuluotės dalims. Sokratas pabrėžė pirmąją dalį – teisingą žinojimą kaip būtiną ir visiškai pa-

kankamą teisingos veiklos pagrindą. Kinikai pabrėžė antrąją dalį – teisingą elgesį kaip teisingo žinojimo būtiną pasekmę ir indikatorių.

Kinikų mokyklos etinis intelektualizmas laikytinas tipišku savosios filosofinės epochos – humanistinio racionalizmo – reiškiniu. Minėtoji antikinės filosofijos kryptis skelbė didžiulį pasitikėjimą

žmogiškuoju protu, teigdama, kad tik jis gali atrasti ir nurodyti kelią į laisvę, ramybę, laimę. Savo ruožtu etinio intelektualizmo pozicija kaip tik ir siekė pateikti priemonės minėtosioms vertybėms įgyti: tvirtinta, kad dorybė – tai protu įgyjamas teisingas žinojimas, kurio visiškai pakanka žmogiškajai laimei pasiekti.

Literatūra ir nuorodos

- 1 Viena retų išimčių – III a. po Kr. gyvenęs garsusis antikinės filosofijos istorikas Diogenas Laertietis, kinikų filosofijai paskyręs savo knygos *Apie žymiausiųjų filosofų gyvenimą ir pažiūras* 6 skyrių.
- 2 Bracht Branham. R. Diogenes of Synope. // *The Shorter Routledge Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Edward Craig. – New York, 2005, p. 197.
- 3 Нахов И. М. *Философия киников*. – Москва: Наука, 1982.
- 4 D. R. Dudley. *A History of Cynicism. From Diogenes to the 6th Century A.D.* – London: Methuen & Co Ltd, 1937, p. IX.
- 5 T.y. Sokrato – *aut. past.*
- 6 D. R. Dudley. *A History of Cynicism*, p. IX.
- 7 Plg. ten pat, p. 212.
- 8 I. Kidd. Cynics. // *Encyclopedia of Philosophy*. Edited by Paul Edwards. New York: Collier – Macmillan, 1967, vol. II, p. 284.
- 9 F. Sayre. *Diogenes of Synope. A Study on Greek Cynicism*. – Baltimore: J. H. Furst Company, 1938, p. 38, p. 40.
- 10 Диоген Лаертский. Жизнеописания и мнения знаменитых философов; книга VI, 13 // *Антология кинизма. Антисфен, Диоген, Кратет, Керкид, Дион (Перевод с древнегреческого языка проф. И. М. Нахова)*. – Москва: Наука, 1996, с. 49.
- 11 Примечания и комментарии. // *Антология кинизма*, с. 310.
- 12 Диоген Лаертский, книга VI, 2, с. 46.
- 13 Žr. Plato. *Protagoras*, 361b // *Plato in 12 volumes. Vol. 3 (Translated by W. R. M. Lamb)*. London: Willia Heinemann Ltd., 1967: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0178&layout=&loc=Prot.+361b> .
- 14 Platonas. Sokrato apologija; VII, 30 b // *Sokrato apologija. Kritonas*. – Vilnius: Aidai, 1995, p. 24.
- 15 Plato. *Protagoras*, 352c: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0178&layout=&loc=Prot.+352c> .
- 16 Ten pat, 357d: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0178&layout=&loc=Prot.+357d> .
- 17 Ten pat, 345d–e: <http://www.perseus.tufts.edu/cgi-bin/ptext?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0178&layout=&loc=Prot.+345e> .
- 18 Štai „Diogenas kalbėjo, kad nei turtingoje valstybėje, nei turtinguose namuose negali gyventi dorybė“: 63-ias Diogeno fragmentas: Stobėjus. *Antologija*, XCIII, 35 // *Антология кинизма*, с. 119.
- 19 Диоген Лаертский, книга VI, 11, с. 49.
- 20 Ten pat.
- 21 26-as Antisteno fragmentas: „Scholijos Homero „Odisejai“, I, 1 // *Антология кинизма*, с. 86. Antistenas taipogi tvirtino, jog „tik išminčius <xxx> neturi ydų“ – Диоген Лаертский, книга VI, 105, с. 79.
- 22 Диоген Лаертский, книга VI, 71, с. 67.
- 23 Štai Antisteno tvirtinimu, „kvaili žmonės dėl nežinojimo paklūsta tam malonumui, kurio nederą sau leisti“ – 35-as Antisteno fragmentas: Klementas Aleksandrietis. Kilimai, II // *Антология кинизма*, с. 88.
- 24 Диоген Лаертский, книга VI, 11, с. 49.
- 25 Ten pat, книга VI, 11, с. 49 – beje, mokslai kaip tik ir turi reikalo su bendrybėmis!
- 26 49-as Antisteno fragmentas: Aristotelis. *Metafizika*, VIII knyga, 3, 1043b23 // *Антология кинизма*, с. 91. Plg. Aristotle. *Metaphysics*; Book H, 3. – London: J. M. Dent & Sons Ltd, 1956, p. 214.

- ²⁷ Ten pat; 44B Antisteno fragmentas: Aleksandras Afrodisijietis. „Kommentarai Aristotelio „Metafizikai“, komentaras VIII knygai, 3, 1043b23, 29 // *Антология кинизма*, c. 106.
- ²⁸ Štai pasak Diogeno, „nuolat lavinant sielą, sukuriami vaizdiniai, palengvinantys dorybingų poelgių atlikimą“ – Диоген Лаертский, книга VI, 70, c. 67. Tai yra, mokant dorybės, pateikiami vaizdiniai – atskiri doro elgesio pavyzdžiai, kurių pagrindu vėliau jau pats mokinys suformuluoja naujus doro elgesio vaizdinius, kurie vėliau jam pagelbsti konkrečioje gyvenimo situacijoje teisingai pasirinkti reikiamą dorą poelgį.
- ²⁹ Aristotelis. *Nikomacho etika*; VII knyga, 2, 1145 b // *Rinktiniai raštai*. – Vilnius: Mintis, 1990, p. 187.
- ³⁰ Aristotelis. *Nikomacho etika*, VII knyga, 8, 1151a, p. 200.
- ³¹ Štai Diogeno tvirtinimu, „retoriai mielai kalba apie teisingumą, bet jų poelgiai jo niekada neatitinka“ – Диоген Лаертский, книга VI, 28, c. 54.